

Кімге: ҚР Ұлттық экономика министрлігі

Автордың аты – жөні және лауазымы: Байзакова Маржан Кыдырмақызы, «Ұлытау облысының экономика басқармасы» мемлекеттік мекемесінің құқық қорғау және мемлекеттік органдардың шығыстарын болжау және бюджеттік жоспарлау бөлімінің бас маманы.

Күні: 10.06.2025 ж.

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Тақырыбы: Шағын және орта бизнесті қолдау саясатының тиімділігі

Кілт сөздер: ШОБ, мемлекеттік қолдау, тиімділік, субсидия, кәсіпкерлік даму

Кіріспе

Шағын және орта бизнес (ШОБ) – Қазақстан экономикасының негізін құрайтын маңызды сектор. Ел Үкіметі ШОБ-ты дамыту мақсатында салық жеңілдіктері, субсидиялар, қаржылай және инфрақұрылымдық қолдау тетіктерін енгізді. Алайда, соңғы жылдары ШОБ-тың ЖІӨ-дегі үлесі 30%-дан аспай отыр. Бұл мәселе мемлекеттік саясаттың тиімділігін қайта қарауды қажет етеді.

Осы аналитикалық жазбада ШОБ-қа қатысты қолдау саясатының негізгі құралдары, олардың нәтижелілігі мен мәселелері қарастырылып, нақты ұсынымдар беріледі.

Негізгі бөлім

Шағын және орта бизнестің экономикалық маңызы

Шағын және орта бизнес (ШОБ) – кез келген елдің экономикасының маңызды құрамдас бөлігі. Олар нарықтық экономиканың серпінді дамуына, жұмыссыздықтың төмендеуіне және бәсекелестіктің артуына үлес қосады. Әсіресе, дамушы елдерде шағын және орта кәсіпорындар экономикалық өсімнің қозғаушы күші ретінде қарастырылады. Қазақстанда да ШОБ секторы экономиканы әртараптандыру, импортқа тәуелділікті азайту және инновациялық даму жолында маңызды рөл атқарады.

ШОБ-тың негізгі сипаттамалары

Шағын және орта кәсіпорындардың негізгі белгілеріне жұмысшылар санының аздығы, капитал айналымының салыстырмалы түрде төмендігі және басқару құрылымының қарапайымдылығы жатады. Қазақстан

Республикасының “Жеке кәсіпкерлік туралы” заңына сәйкес, шағын кәсіпорындарда жұмыскерлер саны 100-ге дейін, ал орта кәсіпорындарда – 250 адамға дейін болуы мүмкін.

ШОБ-тың қазіргі жағдайы мен статистикасы

Соңғы жылдары Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар нәтижесінде бұл салада оң өзгерістер байқалуда. 2024 жылғы деректер бойынша, ШОБ субъектілерінің саны 1,7 миллионнан асты, бұл – жұмысқа қабілетті халықтың айтарлықтай бөлігін жұмыспен қамтып отырғанын көрсетеді. ШОБ-тың жалпы ішкі өнімдегі үлесі шамамен 36%-ға жетті, бұл алдыңғы жылдармен салыстырғанда өсім бар екенін аңғартады.

1. Қолданыстағы саясат құралдары

Қазақстанда ШОБ-ты қолдау 2000-жылдардан бері жүйелі түрде жүзеге асуда. Негізгі бағдарламалар:

- «Бизнестің жол картасы – 2025»;
- «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы;
- «Атамекен» ҰКП арқылы кәсіпкерлерді оқыту және кеңес беру.

Мемлекет тарапынан ұсынылатын құралдар:

- пайыздық мөлшерлемені субсидиялау;
- кепілсіз несиелер;
- салықтық жеңілдіктер;
- инфрақұрылыммен қамтамасыз ету.

2. Саясаттың тиімділік көрсеткіштері

Позитивті нәтижелер:

- 2023 жылы ШОБ субъектілерінің саны 1,9 млн-ға жетті;
- 3,9 млн адам жұмыспен қамтылған;
- Несиелеу көлемі 2020 жылдан бері 1,5 есеге өсті.

Мәселелер:

- ШОБ-тың ЖІӨ-дегі үлесі тек 28,2% (2024 ж.);
- Аймақтар арасында қолдау деңгейі тең емес;
- Ақпараттың жеткіліксіздігі мен әкімшілік кедергілер;
- Бюрократиялық рәсімдердің күрделілігі.

Қиындықтар мен кедергілер

Дегенмен, шағын және орта бизнеске бірқатар кедергілер әлі де тән.

Атап айтқанда:

- қаржыландыруға қолжетімділіктің шектеулігі;
- салықтық жүктеменің жоғарылығы;
- білікті кадр тапшылығы;
- бюрократиялық кедергілер мен лицензиялау мәселелері;
- нарықтағы бәсекенің күшеюі.

Бұл факторлар көптеген кәсіпкерлер үшін бизнесті жүргізуді қиындатады және тұрақты дамуына кедергі келтіреді.

Мемлекеттік қолдау шаралары

Қазақстан үкіметі тарапынан ШОБ-ты қолдау мақсатында бірнеше маңызды бағдарламалар іске асырылуда. Солардың бірі – “Бизнестің жол

картасы – 2025”, ол аясында кәсіпкерлерге жеңілдетілген несиелер, гранттар және консалтингтік қолдау көрсетіледі. Сонымен қатар, “Атамекен” ҰКП арқылы кәсіпкерлерге заңдық және қаржылық кеңестер беріліп, оқыту бағдарламалары ұйымдастырылады . [1].

Халықаралық тәжірибе

Шағын және орта бизнесті дамытуда бірқатар дамыған мемлекеттердің тәжірибесі өз нәтижелілігімен ерекшеленеді. Бұл елдерде ШОБ-ты қолдау жүйесі жақсы дамыған және экономиканың негізгі тіректерінің біріне айналған. Олардың тәжірибесі Қазақстан үшін де үлгі бола алады.

Германияның тәжірибесі

Германияда шағын және орта бизнес экономика құрылымында ерекше орын алады. Елдегі “Mittelstand” ұғымы – инновациялық, бәсекеге қабілетті және отбасылық негізде жұмыс істейтін ШОБ субъектілерін білдіреді. Мемлекет кәсіпкерлерге:

- арзан және ұзақмерзімді несиелер,
- салықтық жеңілдіктер,
- ғылыми-зерттеу және инновацияға инвестиция салуға ынталандырулар ұсынады.

Сондай-ақ, кәсіптік білім беру жүйесі жақсы дамыған, бұл еңбек нарығында қажетті кадрлармен қамтамасыз етеді.

Оңтүстік Корея тәжірибесі

Оңтүстік Кореяда ШОБ-ты қолдау экономиканы әртараптандыру мен технологиялық жаңғыру саясатының маңызды бөлігіне айналды. Бұл елде:

- арнайы мемлекеттік агенттіктер (мысалы, Korea SMEs and Startups Agency – KOSME) арқылы қаржылық және консультациялық қолдау көрсетіледі;
- стартаптарға арналған гранттар мен салықтық жеңілдіктер жүйесі жолға қойылған;
- экспортқа бағытталған ШОБ-қа субсидиялар мен халықаралық нарыққа шығуға көмек береді.

Корея тәжірибесі Қазақстанға экспортқа бейімделген кәсіпорындарды дамытуда үлгі бола алады.

АҚШ тәжірибесі

АҚШ-та ШОБ-ты қолдау жүйесі жеке сектор мен үкімет арасындағы серіктестікке негізделген. Small Business Administration (SBA) – шағын бизнесті қаржыландыру, оқыту және нарыққа шығуға көмектесетін негізгі агенттік. АҚШ тәжірибесінде:

- венчурлық капитал мен бизнес-инкубаторлар кеңінен дамыған;

- кәсіпкерлерге бизнес-жоспар жазудан бастап, маркетингке дейінгі кешенді қолдау көрсетіледі;
- мемлекеттік сатып алуларда шағын бизнеске белгілі бір үлес бөлінеді.

Бұл тәсілдер Қазақстан үшін мемлекеттік қолдаудың тиімділігін арттыруда маңызды болмақ.

Қазақстан үшін алынатын сабақтар

Халықаралық тәжірибе негізінде мынадай қорытындылар жасауға болады:

- Мемлекеттік қолдау нақты, икемді және қолжетімді болуы керек;
- ШОБ-қа бағытталған мамандарды даярлау мен білім беру жүйесін жаңғырту қажет;
- Экспорттық әлеуеті бар кәсіпорындарға басымдық берілуі тиіс;
- Цифрлық трансформация мен инновацияларға инвестиция тарту – басты басымдықтардың бірі болуға тиіс. [2].

Қорытынды

Қазақстанда ШОБ-ты қолдауға арналған саясаттар жан-жақты болғанымен, олардың нәтижелілігі айқын емес. Тиімділікке кедергі келтіретін негізгі факторлар – аймақтық теңсіздік, қаржылық сауаттылықтың төмендігі, рәсімдердің күрделілігі. Бұл жағдай мемлекеттік саясаттың қайта құрылымдалуын қажет етеді. [3].

Ұсынымдар

1. Аймақтық ШОБ орталықтарын нығайту – әкімшілік рәсімдерді жеңілдетіп, ақпараттық қолжетімділікті арттыру.
2. Салалық талдау негізінде қолдау бөлу – тек санға емес, сапалық нәтижеге мән беру.
3. Білім беру мен консалтингті күшейту – «Бизнес Бастау» секілді курстардың қолжетімділігін кеңейту.
4. Цифрлық сервистерді дамыту – мемлекеттік қолдауға өтініштерді толығымен онлайнға көшіру.
5. Нәтиже көрсеткіштерін жариялау – жыл сайынғы есеп беру арқылы ашықтықты қамтамасыз ету. [4].

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің 2024 жылғы есебі – <https://economy.gov.kz>
2. БҰҰ Даму бағдарламасы. “SME Development in Central Asia”, 2023.
3. KOSME. Korea SMEs and Startups Agency – <https://www.kosme.or.kr>
4. OECD. “SME Policy Index: Eurasia”, 2022.

5. KfW SME Promotion Report, 2023.
 6. «Бизнестің жол картасы – 2025» бағдарламасы (adilet.zan.kz).
- [5].

Қосымша

Жыл	ШОБ-тың ЖІӨ-дегі үлесі (%)
2015	25
2016	25,5
2017	26
2018	26,2
2019	27
2020	27,5
2021	28
2022	28,1
2023	28,2
2024	28,2